

Bulgaristan'daki Türbelerin Güncel Durumu Üzerine Bir Değerlendirme¹**İsmail GÜLEÇ²****APA:** Güleç, İ. (2018). Bulgaristan'daki Türbelerin Güncel Durumu Üzerine Bir Değerlendirme. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (12), 106-121. DOI: 10.29000/rumelide.472759**Öz**

1389-1978 yılları arasında Osmanlı Devleti'ne bağlı birkaç vilayet olan Bulgaristan'da Türkler binlerce mimari eser vücuda getirmişlerdir. Bunlardan bir kısmı zamanla yıkılırken büyük bir kısmı 1877-8 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından Ruslar tarafından yıkılmış, bir kısmı da Bulgar milliyetçileri tarafından sonraki yıllarda yakılmış ve yıkılmıştır. Üç bini aşkın eserden geriye kalanların sayısı bugün üç yüzü bulmamaktadır. Bu makalede; Bulgaristan'a yapılan iki seyahatte tespit edilen ve günümüze kadar kalmayı başarmış türbe ve tekkelerin bugünkü durumu üzerinde durulacak, ortak özelliklerine göre birtakım tasniflerde bulunulacaktır. Türbelerin mevcut durumları ortaya konularak konuya dikkat çekilecek ve bundan sonra yapılacaklara bir nebze de olsa ışık tutulmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Türbeler, Bulgaristan'da tasavvuf, halk inanışları.**An Assessment of The Current Conditions of Bulgaria Tombs/Shrines****Abstract**

Between 1389 and 1978, the Turks built thousands of architectural structures in Bulgaria, then was composed of several provinces connected to the Ottoman State. While some of these structures were destroyed over time, a large part of them were destroyed by the Russians after the 1877-8 Ottoman-Russian War and some were burnt down and destroyed by the Bulgarian nationalists in the years following this war. Out of the more than three thousand structures, less than three hundred have survived to this day. In this article; the present condition of these surviving tombs and shrines, determined in two trips, will be discussed and they will be classified according to their common characteristics. By presenting the current status of these tombs and shrines, attention will be drawn to the subject with the hope to shed light on the need for more work in this field.

Key words: Tombs and shrines in Bulgaria, mysticism in Bulgaria, folk beliefs.

19. yüzyıldan itibaren yapılan etnografik, arkeolojik ve etimolojik çalışmaların I. Bulgar Devletinin kurucusu Asparuh'un ve kavminin Ogur Türklerinden olduğunu ortaya koymasını günümüzde Bulgaristan sınırları içinde kalan Doğu Rumeli'nin Türkleşmesini daha eski tarihlere götürdü. Şamanist, Gök Tanrı'ya inanan, on iki hayvanlı Türk takvimi kullanan 1. Bulgar Devleti 680'den Bizans hakimiyetine girdikleri 1018 yılına kadar varlığını sürdürdü. 1187'de yeniden bağımsızlığını kazanan

¹ Bulgaristan'da bulunan türbeleri tespit etmek için bir rehber ve bir fotoğrafçı eşliğinde Bulgaristan'a toplam on gün süren iki seyahat gerçekleştirdik. Seyahat öncesi literatürü tarayıp tespit ettiğimiz türbeleri buldukları illere göre ayırdık. Gördüğümüz her türbenin fotoğraflarını çektik, mimari özellikleri ile çevresini ve içini tasvir ettik. Döndükten sonra aldığımız notları literatür ile karşılaştırarak değerlendirdik.

² Prof. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi. Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, tiryakizade@yahoo.com, ORCID ID: 0000-0002-0174-148X [Makale kayıt tarihi: 6.9.2018-kabul tarihi: 6.10.2018]

Bulgarlar, Slavlaşmış ve Hristiyan olmuş bir halde 2. Bulgar Devletini kurdular ve bu devlet Osmanlı fethine kadar devam etti. (Kuyucuklu 1992)

1371 yılında yapılan Çirmen Savaşı ile açılan Rumeli kapısından giren Osmanlı Türkleri 1389 Kosova Savaşı ve 1396 Niğbolu Savaşıyla Bulgaristan'ın tamamını fethetti. 1396 yılında Osmanlıların bölgeyi fethetmesiyle başlayan Türk hakimiyeti 1878 yılına kadar sürdü. (Halaçoğlu 1992)

Fethin ardından yapılacak iş bölgenin iskanlarla şenlendirilmesi idi. Anadolu'nun çeşitli yerlerinden getirilen Türkler, özellikle Meriç ve Vardar boyunca Eski Roma'nın ticarî güzergâhına yerleştirildi. Yeni fethedilen topraklara gönderilenler arasında yerel halkın haklarını korumak ve onlara İslamî güzel bir şekilde tanıtmak için gazi dervişler de bulunuyordu. Ömer Lütfi Barkan'ın *kolonizatör* olarak adlandırdığı bu dervişler bu süreçte önemli rol oynamıştır. Bulgaristan'da günümüze kadar gelmeyi başaran türbelerin önemlileri hep bu dönemin dervişlerine aittir.

Bölgede iskan edilen Türkler ormanlık yerlere, boş arazilere, ziraate ve yerleşime açık olmayan bölgelere yerleştirilerek buralar canlandırıldı; köyler, kasabalar ve şehirler âdeta yeniden kuruldu. (İnbaşı 2002) Camiler, çeşmeler, medreseler, tekkeler inşa edildi ve bu yapıların ayakta kalabilmesi için de vakıflar kuruldu. (*Balkanlarda Osmanlı Vakıfları*, 2012) Böylece beş asır sürecek medeniyet ve kültürün temelleri atılmış, alt yapısı sağlanmış oldu.

Huzur ve barış içinde geçen üç yüzyıldan sonra 18. yüzyıldan itibaren Rusların sıcak denizlere inme arzusu ve Slavlaştırma politikaları yavaş yavaş hareketlenmelere sebep oldu. 1877-78 Osmanlı-Rus Harbinden sonra yapılan Berlin Anlaşması ile 3. Bulgar Devleti kuruldu. 1912-13 Balkan Harbi ile de Batı Trakya ve Rodoplardaki Türk beldeleri Bulgaristan Prenslığına verildi. 1940'ta Güney Dobruca'nın Romanya'dan alınıp Bulgaristan'a verilmesiyle de ülke bugünkü sınırlarına kavuştu. (Halaçoğlu 1992)

19. yüzyılda nüfusunun yarısından fazlası Türk olan Bulgaristan (Alp 1990: 3) özellikle 1878 sonrasında aşırı milliyetçilerin ve Rusların saldırıları sonucu yaklaşık 350 bin Türkün şehit edilmesi ve 600 bin Türkün de Türkiye'ye göç etmek zorunda bırakılması ile nüfus Bulgarlar lehine değişti. Özellikle şehirlerde belli gücü olan ve liderlik yapabilecek aileler taciz edilerek göç etmeye zorlandılar. 1950-51'de 150 bini aşkın Türk Türkiye'ye göç etmek zorunda bırakıldı. Komünist rejim, tüm baskılarına rağmen asimilasyonu istediği gibi gerçekleştirilemeyince bu sefer farklı bir yol denedi ve Türkiye ile *Yakın Akaraba Göçü* antlaşması imzalayarak 1968'den 1978'e kadar 130 bin kişiyi Türkiye'ye göç ettirdiler. 1989 yılında 350 bini aşkın Türk daha Türkiye'ye göç etti. Jivkov'un devrilmesinden sonra bunların üçte biri geri döndü. Bulgaristan'ın Avrupa Birliği'ne girmesi ile sonuçlanacak süreçle kısmen sağlanan rahatlatma sonucunda geri dönenlerle ilk defa tersine göç gerçekleşti.

Türklerin bıraktıkları izler: Mimari eserler

1878 Rus Savaşından sonra sürülen ve yok edilen sadece Türkler değildi. Türklere ait olan ve onları hatırlatan her şey hedefteydi ve hepsinin yok edilmesi gerekiyordu.³ Üç ay sonra şehirlerin silüeti değişmiş, eski hallerinden eser kalmamıştı. Beş asırda mimari eserlerle kaneviçe gibi işlenen şehirler bozulmuş, âdeta ortadan kaldırılmıştı. Ekrem Hakkı Ayverdi'nin (1982) meşhur eserinde Osmanlı dönemi Bulgaristan'ında 2356 cami ve mescid, 142 medrese-darülkurra, 273 mektep, 42 imâret, 174 tekke-zaviye, 116 han, 113 hamam-kaplıca- ılıca, 27 türbe, 24 köprü, 75 çeşme, 3 sebil, 26 kervansaray

³ Örnek olması bakımından sadece Eski Zağra'da yapılanları hatırlatmak yeter sanırım. Savaşın ardından şehre giren Ruslar 10 günde şehirdeki 14 camii yıkmışlar, türbeleri yağmalamışlar. Kızanlık ve köylerinde ise Ruslar tarafından 1878 yazında 24 cami yıkılmış.

ve saray, kale, hastahane, kütüphane, saat kulesi, bedesten vs. olmak üzere toplam 3399 adet eserin varlığından bahsedilirken Gülberk Birecik ve arkadaşlarının yaptıkları saha araştırmasına göre⁴ ayakta kalan eser sayısı bugün 300 bile değildir.

Türk eserlerini ortadan kaldırmanın üç yolu

Bulgarların cami, tekke, türbe gibi dinî özellikli yapılara karşı üç farklı tutum geliştirdiklerini görüyoruz.

1. Doğrudan yıkmak, yakmak, ortadan kaldırmak. Bugün kitaplarda ismi ve resmi olup kendisi olmayan binlerce mimari eserde olduğu gibi. Özellikle 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşının ardından üç ay içinde şehirlerdeki camilerin neredeyse tamamı yıkılmış veya yıkmak için teşebbüs edilmiştir. (Koyuncu 2005)

2. Yıkamayacak kadar büyük ve önemli olanlara karşı izledikleri yol. Demir Baba, Enihan Baba, Kıdemli Baba, Hamza Baba gibi yerleşim merkezleri dışında olup taştan muhkem yapısı olan türbeleri yıkmamışlar veya yıkamamışlar ama farklı bir yol izlemişler. Kendilerince aziz olan bir şahsiyetin türbesi olduğunu söyleyerek bu mekanların ruhaniyetlerine ortak olmuşlardır.

3. Yıkamadıkları mimarisıyla gözleri büyüleyen ve hayranlık uyandıran yapıların ya yanına hemen bir kilise kondurmuşlar, Sofya'da Bâlî Baba'da olduğu gibi, ya avlusundaki müstemilatı ya çevredeki duvarları yıkıp hemen dibine apartmanlar dikmişler, Silistre'deki Kurşunlu Camii gibi. Ya da Filibe ve Sofya camilerinde olduğu gibi, buralar Türklerden önce Roma'ya yani Avrupa'ya aitti der gibi hemen yanı başlarını kazıp Roma dönemine ait yapıların kalıntılarını çıkartmış ve müzeleştirmişler.

Bulgaristan'da Tekke ve türbeler

Bir zamanlar Bulgaristan'da Halvetiyye, Bektaşiiyye, Nakşibendiyye, Mevleviyye, Şazeliyye, Kadiriyye, Rıfaiyye, Sadiyye ve Bayramiyye tarikatleri vardı. En yaygın olanı iste Halvetilik ve Bektaşilik idi. Ayverdi'ye (1982) göre bu tarikatlerin 29 yerleşim biriminde 144'ü şehir merkezi 30'u köy olmak üzere 174 tekkesi veya dergahı vardı. En fazla tekke Sofya, Niğbolu, Şumnu, Filibe ve Rusçuk'taydı. Bugün bunlardan en fazla birkaçını bulabilirsiniz. Bulduklarınız da ya yıkılmak üzeredir veya bir kilisenin parçası olmuştur.⁵

Sadece Filibe'de Mevleviye, Nakşibendiyye, Halvetiyye, Cemaliyye, Uşşakiyye, Gülşeniyye, Şemsiyye-Sivasiyye, Celvetiyye, Kadiriyye, Rufaiyye, Bektaşiiyye ve Hurufiyye olmak üzere on iki tarikata ait 23 tekke olduğunu söylemek tekkelerin hakkında bilgi vermesi açısından sanırım yeterlidir. Bu tekkeler bir okul gibi faaliyet göstermiş ve birçok şair ve sanatkarın yanı sıra ilim ve devlet adamı yetiştirmiştir. (Şimşek 2014)

Peki ne oldu da bu kadar tekke ve türbe yok oldu?

Yok olmasının nedeni olarak birçok madde sıralanabilir. Yukarıda da değinildiği gibi 1877-78 harbinin ardından Rusların imha faaliyetleri ve akabinde Bulgar milliyetçilerinin saldırılarını temel neden olarak görebiliriz. İkinci neden olarak türbelerle ilgilenecek ve bakımını yapacak Türk nüfusun kalmaması ve

⁴ 2.5. 2018 tarihinde İÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Bahar Konferansları serisinde yapılan Bulgaristan'da Osmanlı Eserleri Araştırmaları başlıklı sunumda söylenmiştir.

⁵ Kaynaklarda 25 Halveti tekkesinden bahsedilirken bir tanesinin bile bugün ayakta olmaması düşündürücüdür. (Halmi Mehmed 2016) Filibe Mevlevihanesi ise bugün restoran olarak hizmet vermektedir.

kalanlara da izin verilmemesini sayabiliriz. Üçüncü bir neden ise ormanlarıyla meşhur bölgedeki kimi yapıların ahşap olması ve bu tür yapıların taşa göre daha kolay yıkılmaları ve yakılmaları sayılabilir.

Bulgarlardaki Türklere karşı bu nefret ve yakma-yıkma arzusu birden oluşmadı. Özellikle 18. asırdan itibaren başlayan Slavlaştırma politikaları sonucu okullarda çocuklara Türk düşmanlığı aşılandı. Bu propaganda ile yetişen çocuklar da ellerine geçen ilk fırsatta yıktılar, yaktılar ve yağmaladılar. Düşmanlaştırdıkları Osmanlılardan kalan maddi kültüre ait ne varsa ortadan kaldırmaya çalıştılar. Aşkın Koyuncu'nun (2005) sözleriyle ifade edecek olursak Bulgaristan'da Osmanlı mirasının tasfiyesi hareketinin zihinsel arka planı Bulgar milliyetçiliğinin doğasında gizlidir.

Bu kültürel soykırma rağmen ayakta kalmayı başarabilmiş olanlardan sadece tekke ve türbelerin bugünkü durumlarını buldukları yere, medfun bulunan zatlara göre, türbenin iç ve dış görünüşlerine göre tasnif ederek anlatmaya çalışacağız.

Tablo 1: Ziyaret edilen türbelerin listesi

Sıra	Türbe Adı	Köyü	Şehir
1	Ahat Baba	Ahatlar/Postnik	Kırcaali
	Akkoç Baba	Çalköy/Vrelo	Kırcaali
2	Akyazılı Sultan Tekkesi	Tekkeköy/Obrocşite	Dobruca
3	Ali Koç Baba	Merkez	Niğbolu (Nikopol)
4	Ali Mürteza Baba	Alvanlar/Yablanovo	İslimler (Sliven)
5	Alvan Baba	Alvanlar/Yablanovo	İslimler (Sliven)
6	Aslan Baba ve Kurt Baba	Küçükler/Melko Selo	İslimler (Sliven)
7	Babakondü	Kırtılı /Bojurka	Eskicuma (Tırgovişte)
8	Bahadır Baba	Bahadırlar/Padarino	Eskicuma (Tırgovişte)
9	Bâlî Efendi	Salahiyye	Sofya
10	Çavuş Baba veya Çavuşugelir Baba	Alvanlar/Yablanovo	İslimler (Sliven)
11	Çifte Türbe	Merkez	Niğbolu (Nikopol)
12	Demir Baba	Kemaller/İsperih	Razgrad
14	Demirhanlı Gazi Ali Baba	Alanmahalle/ Şiroka Polyana	Hasköy
15	Denizlerli Hekim Ali Baba	Denizler/Varnentsi	Silistre
16	Durhey Baba	Tekkeköy/Melavo	Hasköy
17	Elmalı Baba	Mandaclar/Bivoljone	Kırcaali
18	Enihan Baba	Davidkovo	Paşmaklı (Smolyan)
19	Gaip veya Garip Baba	Kayaaltı/Zvezdelina	Kırcaali
20	Gazi Ali Baba	Ryahovtsite	Gabrovo
21	Gözcü Ali Baba	Alvanlar/Yablanovo	İslimler (Sliven)
22	Gül Baba	Küçükler/Melko Selo	İslimler (Sliven)
23	Hamza Baba	Bogomil/Harmanlı	Hasköy
24	Hamza Baba	İskenderli/Petrovo	Eski Zağra

25	Hasan Baba	Alvanlar/Yablanovo	İslimler (Sliven)
26	Hasan Baba	Mandacılar/Bivolyone	Kırcaali
27	Hasan Baba	Babalar/Başтино	Kırcaali
28	Hasan-Hüseyin	İlyasça/Trakiets	Hasköy
29	Hasan-Hüseyin Baba	Alvanlar/Yablanovo	İslimler (Sliven)
30	Hazar Baba	Mandacılar/Bivolyone	Kırcaali
31	Hazır-Nazır Baba	Alvanlar/Yablanovo	İslimler (Sliven)
32	Hızır Baba	Karalar/ Gorna Krepost	Kırcaali
33	Hoşgeldi Baba	Alanmahalle/ Şiroka Polyana	Hasköy
34	Hüseyin Baba	Koca Doğan/ Golyamo Sokolovo	Eskicuma (Tırgovişte)
35	Hüseyin Baba	Alvanlar/Yablanovo	İslimler (Sliven)
36	Hüseyin Baba	Adaköy/Ostrovo	Razgrad
37	Hüsün Baba	Küçükler/Melko Selo	İslimler (Sliven)
38	İbrahim Baba	Raven	Kırcaali
39	İsen Baba veya Şah Hüseyin Efendi	Kaptaj	Paşmaklı (Smolyan)
40	İsman Baba-K	Çalköy/Vrelo	Kırcaali
41	Kıdemli/Kademli Baba	Grafivoto	Eski Zağra (Stara Zagora)
42	Kırcaali Gazi	Merkez	Kırcaali
43	Kızana	Momino	Eskicuma (Tırgovişte)
44	Koçlu Baba	Alvanlar/Yablanovo	İslimler (Sliven)
45	Malkoç Baba	Malkoçlar/Burya	Plevne (Pleven)
46	Masul Dede	Sinan/Pomen	Ruşçuk/Ruse
47	Mümin Baba	Tekkeköy/Bogomilobo	Eski Zağra
48	Musa Baba	Işıklar/Samuyıl	Razgrad
49	Musa Baba ve İsa Baba	Tekke Kozluca/İzbul	Şumnu (Şumen)
50	Mustafa Efendi Türbesi	Toz Ezir/Dolno Prahavo	Kırcaali
51	Mustafa Kanaat Baba	Kapaklı/Aleksandriya	Dobruca
52	Nalbant Baba	Raven	Kırcaali
53	Nazar Baba-Kadın	Kayaaltı/Zvezdelina	Kırcaali
54	Otman Baba	İlyasça/Trakiets	Hasköy
55	Pati Salih Türbesi	Karalar/Çernik	Şumnu
56	Sarı Baba	Karalar/ Gorna Krepost	Kırcaali
57	Sarı Baba	Momçilovtsi	Paşmaklı (Smolyan)
58	Selahaddin Baba	Merkez	Vidin
59	Seyyit Baba	Koşukavak/ Krumovgrad	Kırcaali
60	Sinan Dede	Sinan/Pomen	Ruşçuk/Ruse
62	Softa Baba	Tutranan	Silistre
63	Tahir ve Ayvaz Baba	Sofular/ Skobelevo	Filibe (Plovdiv)
63	Topuz Baba	Alvanlar/Yablanovo	İslimler (Sliven)

64	Umur Baba	Uzuncalar/Devintsi	Kırcaali
65	Velet Baba	Veletler/Mogilet	İslimler (Sliven)
66	Veli Dede	Sinan/Pomen	Ruşçuk/Ruse
67	Yağmur Baba	Yaęmurlu/ Djidovnik	Kırcaali
68	Yoksuz Baba	Alvanlar/Yablanovo	İslimler (Sliven)
69	Zekiye Baba	Uzuncalar/Devintsi	Kırcaali

Buldukları bölgelere türbeler

Türbeleri buldukları şehirlere göre incelediğimizde şöyle bir tablo ile karşılaşırız.

Tablo 2: Buldukları illere göre türbe sayıları

Şehir/Bölge	Sayı	Şehir/Bölge	Sayı
Kırcaali	19	Niğbolu	2
İslimler (Sliven)	15	Silistre	2
Hasköy	6	Şumnu	2
Eskicuma (Tırgovişte)	4	Filibe	1
Eski Zağra	3	Gabrovo	1
Paşmaklı (Smolyan)	3	Plevne (Pleven)	1
Razgrad	3	Sofya	1
Ruşçuk/Ruse	3	Vidin	1
Dobruca	2	Toplam	69

Türbelerin bulunduğu bölgelere göre değerlendirmişimizde üç ilin öne çıktığını görürüz. Kırcaali, İslimler ve Hasköy. Doğu Rumeli'de Türklerin yoğun olarak yaşadıkları Deliorman, Dobruca ve Rodoplar olmasının hiç kuşkusuz etkisi vardır. Ancak türbe kültürünün yaygın olmasının da etkisi olsa gerektir. Özellikle Otman Baba ve Elmalı tekkelerinin bulunmasının da türbe kültürünün canlı kalmasını sağladığı söylenebilir. İslimler'de türbe sayısının fazla olmasının nedeni ise Bulgaristan'daki en büyük Türk köyü olan Alvanlardan dolayıdır. Alvanlar kendisinden ayrılan Veletler ve Küçükler ile birlikte en çok türbe olan köy ünvanını korumaktadır.⁶

Buldukları yerlere göre türbeler

Mevcut türbeleri buldukları yerlere göre köylerde olanlar ve şehirlerde olanlar olarak ikiye ayırabiliriz.

1. Köyde olanlar

a. Köyün içindekiler: Türbelerin büyük bir kısmı köyün içinde veya hemen bitişiğindedir. Yağmur Baba, Masul Dede gibi köyün mezarlığında bulunanlar olduğu gibi Hüseyin Baba türbesi gibi köyün hemen

⁶ Bulgaristan'ın güneybatısında, Nevrapop bölgesinde türbe bulunmaması ise üzerinde durulması gereken bir konu gibi görünmektedir.

dışında veya Topuz Baba ve Hüsün Baba gibi evlerin arasında müstakil bir yapı olarak da bulunabilmektedir.

b. Köyün dışındakiler: Genellikle köyün dağa bakan kısmında yüksekçe bir yerde bulunurlar. Çoğunun arabayla gidilecek yolu yoktur. Kıdemli Baba, Umur Baba, Koçlu Baba, Akkoç Baba gibi ancak yürüyerek gidilebilenler olduğu gibi Gazi Baba, Sarı Baba, Durhay Baba gibi nispeten yolu olan türbeler de vardır. Türbe bulunan köylerin büyük bir kısmı Alevi köyleridir. Bu köylerin bir kısmında Aleviler sünnilerle ile karışık iken Sinan köyü gibi bir kısmında da Bulgarlarla birlikte yaşamaktadırlar.

2. Şehir merkezindekiler: Köylerdeki türbeler kadar şanslı değildir. Çoğu yıkılmış günümüze ancak çok azı kalmıştır. Kırcaali Gazi gibi cami bahçesinde olanlar olduğu gibi Tutrakan'da Softa Baba, Vidin'de Selahattin Bey türbeleri gibi müstakil yapılar da bulunmaktadır. Özellikle son iki türbe harap bir vaziyette olup yakın bir gelecekte el atılmazsa yıkılacak durumdadır. Zamanında birer külliye olan bu yapılardan günümüze maalesef türbe olan kısımlar kalmıştır.

Türbelerin büyük bir kısmının kapısı açık olmakla birlikte özellikle şehir merkezlerinde olanların kapısını güvenlik ve hırsızlık nedeniyle kilitlenmektedir. Anahtarları da köylerde dede tarafından cemde görevlendirilen birinde, şehirlerde ise yakınında olan bir hayırseverde bulunmaktadır.

Türbe isimleri

Türbe isimlerine baktığımızda büyük bir kısmının baba olarak isimlendirildiğini görüyoruz. Dede sadece Sinan köyü türbeleri için kullanılırken müderris veya devlet görevlisi olanlar için Mustafa Efendi ve Şah Hüseyin Efendi örneklerinde olduğu gibi efendi, gaziler için de Demirhanlı Hüseyin Gazi, Kırcaali Gazi gibi gazi ünvanı ile Vidin'deki Selahaddin Bey türbesinde olduğu gibi bey de kullanıldığı görülür. Ancak bunlar istisna olup kahir ekseriyeti için baba ünvanı kullanılmaktadır. Bunda ilk örneklerinin Otman Baba, Demir Baba gibi hep baba olarak kullanılması ve geriden gelenlerin onları takip etmesinin rolü olmalıdır.

Türbe isimlerinin bir kısmı aynı zamanda buldukları köylerin de ismi olmuştur. Alvan Baba-Alvanlar, Velet Baba-Veletler, Topuz Baba-Topuzlar, Bahadır Baba-Bahadırlar, Malkoç Baba-Malkoçlar örnek olarak verilebilir. Bazı köylerin ismi ise tekke bulunmasından dolayı Tekkeköy⁷ olarak verilmiştir.

Medfun bulunan zevâta göre türbeler

Türbelerde medfun olan zevatı tarihî ve efsanevî şahsiyetler olarak iki başlık altında değerlendirebiliriz. Otman Baba, Demir Baba, Elmalı Baba, Akyazılı Sultan, Mustafa Efendi, Softa Sabri Efendi gibi yaşadıkları bilinen ve haklarında bilgi bulunabilenlerin yanı sıra hakkında anlatılanlar dışında bir şey bilinmeyenler de var. Köylerdeki türbelerin büyük bir kısmı bu şekildedir.

Türbelerin tarihlendirilmelerini ise üç devrede inceleyebiliriz. İlk devre XIV. Asırda başlayan fetihlerde dönemidir. Ömer Lütfi Barkan'ın kolonizatör dediği Balkanların manevi fatihleri olan Otman Baba, Demir Baba, Akyazılı Sultan gibi derviş gazilerin, alperenlerin türbelerini bu devrede değerlendirebiliriz. İkinci devre türbeleri 17-18. asırlarda yaşamış kerametleri çevresi tarafından görülmüş bölgenin

⁷ Adında tekke olan birçok köy bulunmaktadır.

bilginlerine ve dervişlerine ait olanlardır. Bunlar arasında Mustafa Efendi gibi müderrisler de Yeşil Abdal gibi dervişler de bulunmaktadır.

Üçüncü devre olarak ise herhangi bir tarikatta hiyerarşik olarak herhangi bir makamı işgal etmediği halde sadece çok iyi ve yardımsever olduğu ve başından olağanüstü olaylar geçtiği için halkın Allah dostu olduğunu düşündüğü insanların mezarlarının türbeleştirilmesidir. Bunlar yakın dönemlerde olmuştur. Bugün kendisini tanıyanların hayatta olduğu Pati Salih, İbrahim ve Haşim'in türbesi bu devreye örnek olarak verilebilir. Kendisinden öncekilere benzemeyen bir türbe daha var. Evlenmelerine izin verilmeyen aşıkların birlikte ortadan kayboldukları yerin türbeye dönüştürüldüğü Çifte Türbe. Pati Salih ve Çifte Türbe türbeleri dinî yaşantıdan daha çok kültürel yaşantının bir parçası olarak değerlendirilmelidir.

Türbeler arasında kadınlara ait olanlarının olması da üzerinde durulması gereken bir konu. Sayıları oransal olarak az olsa bile varlıkları önemli ve bölge halkının kültür ve inanç dünyası hakkında bilgi veriyor. Hz. Fatıma ve Kadıncık Ana Bektaşî geleneğinde önemli bir figürler. Kızana, Nazar Baba, İşman Baba, Zekiye Baba ve Elmalı'daki Fatma Bacı türbeleri yörelerinde oldukça önemlidir. Ortak özellikleri Fatma Bacı hariç hepsinin evlenmemiş olmasıdır. Türbelerine baktığımızda kadın evliyalardan türbelerinin kare veya dikdörtgen planlı olduğunu ve kadınlar tarafından daha çok tercih edildiğini, bırakılan adakların daha renkli ve fazla olduğunu görmekteyiz.

Türbelerin çok az kısmı makam türbesidir. Aleviler arasında nazarlama da denilen makam türbeleri arasında Gül Baba, Topuz Baba ve Gözcü Ali Baba türbeleri ile Elmalı'daki Fatma Ana türbesi sayılabilir. Babakondur ise bir olayı hatırlatması için yapılmış anıtmezar olup nazarlama olarak değerlendirilmemelidir.

Türbede bulunan yatırların sayısı

Türbelerin büyük kısmında bir kişi varken bir kısmında 2, 3, 4 ve altı kişi bulunmaktadır. Elmalı Tekkesinde 6 sanduka, Denizlerli Hekim Ali Baba'da 4 sanduka varken Hasan-Hüseyin Baba ile Pati Salih türbelerinde 3 sanduka bulunmaktadır. 2 sanduka bulunan türbelere baktığımızda ise iki farklı durum görürüz. İlki iki Hasan ve Hüseyin, İsa ve Musa, Tahir ve Ayvaz, Aslan ve Kurt Babalar gibi kardeş veya arkadaşlara ait olanlardır. Diğeri ise Durhay Baba, Nalbant Baba, İsen Baba gibi karısı veya kızı olduğu söylenen bir kadın ait olan türbelerdir. Kadın ve erkek türbelerinde kadınlara ait sandukalar daha küçüktür.

Türbelerin dış görünüşü

Yapı tiplerini belirleyen temel etmen iklim ve coğrafi koşullardır. Bulgaristan gibi hem dağlık hem de ormanları bol olan bir coğrafyada türbeler kârgir, ahşap ve kerpiçten yapılırken son yıllarda yapılanlar betonarmedir. Kolayca tahmin edileceği üzere klasik dönem türbeleri düzgün kesilmiş taşlardan örülen duvarları olan abidevi yapılardır. Ahşap türbelerin sayısı ise çok azdır. En sık karşılaştığımız yapı türü ise kerpiçtir. Taş işçiliği zor ve maliyeti ağır olduğu için Otman Baba, Demir Baba, Kıdemli Baba gibi türbeler ancak devlet adamları veya yörenin yerel yöneticilerinin destekleriyle yapılabilmektedir. Bunun dışındakiler yörenin sivil mimarisine göre inşa edilmektedir.

Türbeler külliye ve müstakil olarak iki farklı biçimde inşa edilmiştir. Otman Baba, Elmalı Baba, Demir Baba, Softa Baba, Selahaddin Bey gibi eski ve taştan inşa edilmiş türbeler zamanında imaret, meydana,

camii, çeşme, mihmanevinin yer aldığı bir külliye iken günümüze maalesef tüm birimleriyle ulaşmamıştır.

Türbelerin bir kısmı da Bahadır Baba ve Hüseyin Baba türbeleri gibi, ahşaptır. Ahşap olan türbelerin sayısının az olmasının nedeni kolayca yanması ve yıkılması ile tamirinin ve bakımının güç olmasıdır. Bir kısmı ise Alvanlar ve Küçükler köylerindeki türbeler ile Nazar Baba türbesi gibi evvelce mezar iken sonradan üzerinin kapatılarak türbeye dönüştürülmesidir. Sinan Köyündeki türbelerin biri kapatılmış, kalan ikisi sırasını beklemektedir.

Türbeleri, üzerinde bir yapı olanlar ve olmayanlar olarak ikiye ayırdıktan sonra üzerinde yapı olanların temelde iki tipte olduğunu görüyoruz. İlki daha çok erken dönem türbelerinde gördüğümüz çokgen duvarlı olanlar. Bunlar arasında az sayıda beşgen, altıgen ve sekizgen varken büyük bir kısmı yedi köşelidir.⁸ Muhtemelen en eski tarihli Otman Baba türbesinin taklid edilmesinden dolayıdır. Otman Baba'nın türbesinin mimarisi de Klasik dönem Osmanlı türbe mimarisi örneğidir.

Diğeri ise ilkinde göre daha geç dönemlerde yapılan dörtgen planlı olanlardır. Aslında bunu bir üst düzey devlet görevlisinin himayesinde yapılanlar ve halkın yaptıkları şeklinde ayırmak da mümkündür.

Tablo 3: Köşe sayısına göre türbelerin yapısı

Köşe sayısı	Sayı
Kare	30
Yediggen	15
Dikdörtgen	14
Altıgen	3
Mezar	3
Beşgen	1
Sekizgen	1

Köşe sayısına göre türbeleri değerlendirdiğimizde ikisinin öne çıktığını görürüz. Dört köşeliler ile yedi köşeliler. Büyük sufilerin ve adı bilinen zevatın türbeleri yediggen planlı, taş duvarlarla örülü, tek kubbeli, kare biçiminde duvarlarla çevrili bir girişle içeri girilen bir formda inşa edilirken köylerde sadece o köydekiler tarafından ziyaret edilen küçük türbeler kare veya dikdörtgen planlı inşa edilmektedir. Bunda hiç kuşkusuz inşaat maliyetlerinin de etkisi vardır. Yenilenen türbelerin bir kısmı erken dönem klasik üsluba benzetilmeye çalışılmaktadır. Üzeri açık olup etrafı demir korkuluklarla çevrili olan türbeler de vardır. Beş ve sekiz istisna olup inşaat yapılırken ustaların köşe sayısını hesap etmesi esnasında yaptıkları yanlışlıklar sonucu ortaya çıkmış olup herhangi bir anlamı yoktur.

Dikdörtgen olan türbeler genellikle iki bölümden oluşur. Küçük olan kısımlar genellikle kare planlı olup sanduka bulunur. Dikdörtgen ve daha büyük olan kısım ise misafirhane ve meydan evi olarak kullanılır.

⁸ Yedi sayısının kutsallığı tüm dinlerde olduğu gibi İslam dininde, özellikle Bektaşiler arasında oldukça yaygındır. Yedi ile ilgili bir çok örnek verilebilir. Hz. Ali'nin yedi ismi, yedi farz, yedinci imam, yedi gaip erenler, yedi ulu ozan, yedi erkan, Yeniçerilerin yedi kapısı, haftanın yedi günü, yedi uzuv, baştakim yedi delik vs. Daha geniş bilgi için bk. Gülççek 2004.

Türbelerin büyük bir kısmının küçük de olsa bir avlusu var. Bu avlu bazen bir taş duvar ile çevrili iken bazen de tel örgü ile çevrilidir.

Kapalı mekandaki türbelerin büyük bir kısmının bir ağacın gölgesinde olması ve baş tarafında bir şahide bulunması ilk başlarda mezarın açıkta olduğunu, daha sonra üzerine bir türbe inşa edildiğini düşündürmektedir.

Türbe yapıları ile ilgili bir dönüşüm yaşandığı görülmektedir. Özellikle 1960'lardan sonra yıkılmakta olan veya yıkılmaya yüz tutmuş türbeler yeniden inşa edilirken daha önce üzeri açık olanlar da kapatılmakta ve kapalı türbe haline dönüştürülmektedir. Son yıllarda özellikle Bulgaristan dışında yaşayan ve hali vakti yerinde olanların, babalarının veya kendilerinin hayrına türbe inşaatlarının masraflarını karşılayabilecek kadar zenginleşmeleri neredeyse tüm türbelerin elden geçirilmesine vesile olmaktadır. Ancak tamir ve yeniden inşaların aslına uygun yapılmaması ve neredeyse tüm türbelerin hem iç hem dış olarak aynı şekli alması kaygı vericidir. Bu tür yenilemelerin resmî veya ilmî bir kurum kontrolünde yapılması hiç şüphesiz daha doğru olacaktır.

Türbelerin iç görünüşü

Köylerdeki türbeleri Alevi, Sünni ve Pomak köylerinde olmalarına göre de üçe tasnif edebiliriz. Smolyan'daki Pomak ve Sünni köyleri ve mahallelerdeki türbelerin içleri Alevi köylerdekilere göre daha sadedir. Ortak noktaları ise her ikisinde de mumlukların olmasıdır.

Türbelerin içi birbirinin kopyasıymış gibi büyük ölçüde birbirine benziyor. Büyüklük ve önemine göre artmak ve azalmakla birlikte her türbede sanduka ve üzerinde bir yeşil örtü bulunur. Sandukanın etrafı ise minder, hasır, halı, döşek ve yastık ile çevrili. Enihan Baba Türbesi gibi modern türbelerdeki ayakkabı ile girilip sandalyede oturma henüz yaygınlaşmamış.⁹ Sandukaların üstleri de nakışlı ve işlemeleri havlular, bezler, seccadeler, işlemeler, giyim eşyaları ile dolu. Kızana Türbesi ise bu konuda en aşırı olanı. Bu konuda diğerlerine göre daha abartılı olmasının nedeni hem ziyaretçilerin hem de erenin kadın olması olsa gerek.

Duvarlarda başta Hz. Ali ve 12 imam resimleri, sandukanın etrafında veya üzerinde dizilmiş veya bırakılmış yapay çiçekler ve bir kısmında içeride iken bir kısmında türbenin dışında olan şamdanlar ile kompozisyon tamamlanıyor. Türbelerin eski resimlerinde görülmeyen birbirinin aynısı olan baskı işi levhaların son yıllarda birileri tarafından getirilip asıldığını veya birine asılmasıyla diğerlerine de yayıldığını akla getirmektedir.

Türbelerin içinde genellikle bir de bağış kutusu bulunmaktadır. Burada toplanan paralar türbenin bakım ve temizliği için harcanmaktadır. Ancak buralardan elde edilen gelirlerle türbenin bakımını sürdürmek zor görünmektedir. Türbelerin büyük bir kısmının ziyaretçisinin az olması, kırda olanların hatta şehirde olanların bile muhafazasının güç olması ve hırsızların gözünü diktikleri ilk yerlerin bu bağış kutuları olmaları işleri güçleştirmektedir.

Bu bağış sandıkları kilitli ve anahtarları da Alevi köylerde cemlerde dedenin köylülerin de görüşlerini alarak kimsenin itiraz etmeyeceği bir veya üç isme verilmek suretiyle belirlenmektedir. Sünni köylerde ise ya ailede içinde birinde yahut anahtarın kendisinde olduğu kimsenin yaşlanması üzerine uygun görüp verdiği birisinde bulunmaktadır. Anahtarın kendisine teslim edileceği kişide aranan özellik

⁹ Temennimiz bu uygulamaların yaygınlaşmamasıdır.

güvenilir ve işinde titiz olması. Bazı kötü niyetli kimselerin türbeleri bir kazanç kapısı haline getirmeye çalışmaları yore halkını tedbir almaya sevketmiştir. Böyle bir durum karşısında anahtar hemen alınıyor. Türbedarın yaşlılık veya hastalık gibi durumlarda türbe hizmetlerini aksatması durumunda anahtarı kendisine herhangi bir uyarıda bulunmadan teslim eder. Kimse hizmetlerin aksaması vebalinin altına girmek istemez.

Türbelerde. Özellikle Bektaşilerde mezar taşlarına Bektaşi tacı konulması gelenektir. (Ağırdemir 2011) Ancak gezdiğimiz türbelerde mezar taşları veya mezar taşı üzerine konulan taşlara baktığımızda çok azının gelenek içinde olduğunu görürüz. Orijinal sarık ve taşların türbelerden ya eskিয়েক ya da birileri tarafından alınarak kaybolduğunu görüyoruz. Kaybolan taşlar yerine maalesef sıradan fesler konulmuş ve üzerine sarık niyetine yeşil bez geçirilmiştir. Hazar Baba ve Malkoç Baba türbelerinde 12 terklı Bektaşi tacı dururken Demirhanlı Gazi Baba türbesinde Bayramilerde görülen 6 terklı taş bulunmaktadır. Otman Baba türbesindeki Şemsi taş ise üzerine örtülen bezlerden görülmemektedir. Demirhanlı Baba tekkesinin eski tacı atılmayıp türbede muhafaza edilmektedir. Örneklerini bir başka yerde görmediğim ahşaptan altı terklı bu tac Bektaşi türbelerinde görülen türden değildir. Tek örneklerden biri de Koşukavak'taki Seyyid Baba türbesinde idi. Mezar taşı örfi kavuk şeklinde olan Seyyid Ağa muhtemelen devlet görevlisi olduğu için mezar taşı farklı idi.

Bezeler

Duvarlarında kalem işi süsleme olan sadece dört türbe vardır. Akyazılı Sultan, Demir Baba, Otman Baba ve Softa Baba. Bunlar da zaman içinde nem, rutubet, sıvaların dökülmesi ve boyama ile ya silinmiş ya kazınmış ya da kaybolmuş. Buna rağmen hâlâ farkedilecek derecede olması sevinilecek bir durumdur. Diğer türbelerin iç duvarları genellikle beyaz veya yeşile boyanmıştır.¹⁰

Otman Baba türbesi duvarlarına Hz. Ali ve 12 imam, Ehl-i Beyt ve Hz. İsmail'in kurban edilmesini tasvir eden üç fresk çizildiği yazılı olmakla birlikte gittiğimizde görmedik. Muhtemelen gelenekte olmayan bu durum daha sonra üzeri boyanarak kapatıldı.

Özellikle taşlar üzerine kazılan bezemelerin oldukça etkileyici olduğunu söylemeliyim. Büyük türbelerdeki bu taş süslemeler üzerindeki kabartmalar, birkaç akademik çalışma yapılacak kadar fazla ve anlamlı. Genelde tasavvuf özeldi ise Bektaşilik için özel anlamı olan Zülfikâr, on ikili terk, Mühr-i Süleyman ve yıldız gibi sembol ve şekiller dikkat çekmektedir.

Farklılıklar

Türbeler dış görünüş itibarı ile birbirine benzemekle birlikte bazıları sahip olduğu özelliklerle dikkat çekmekte. İsman Baba türbesindeki deveye benzeyen taş, Kızana türbesindeki mihrap, Elmalı Baba türbesinde tavandaki ahşap kubbe diğer türbelerde pek görmediğimiz özellikler arasında sayılabilir.

Türbelerin toplum hayatındaki yeri¹¹

Dünyanın her tarafında tekke ve türbelerin toplum hayatında önemli yerleri vardır. En başta insanların buldukları yerlerde güvenli bir şekilde yaşamalarını sağladığı düşünülür. Türbenin çevresinde

¹⁰ Türbelerin duvarlarına asılan resim ve figürlerle süslenmiş. Estetik açıdan herhangi bir değeri olmayan, sıradan ve makine üretimi resimlerin rastgele asılmasının üzerinde durulması ve dikkat edilmesi gerekmektedir.

¹¹ Bu konuda ayrıntılı bir değerlendirme için bk. Ak 2018.

yaşayan insanlar başlarına bir şey geldiğinde veya birileri saldıracak olduğunda orada bulunan azizin veya ermişin onları savunacağına ve koruyacağına inanırlar.

Bunun yanında insanlar zaman zaman kendilerini çaresiz ve zayıf hissedip sığınacak bir liman, tutunacak bir dal aradıklarında akla gelen ilk yerler türbelerdir. Bu mekanlar normal zamanlarda ise Tanrı'ya ulaşmak için bir aracı olarak düşünülür. Kutsal kabul edilen mekanlarda edilen duaların kabul edileceğine inanılır.

Halk, şehitlerin ve manevi değeri yüksek olduğuna inandıkları kimselerin mezarlarını özellikle mübarek gün ve gecelerde ziyaret eder, adaklar adarlar, mevlitler okuturlar. Ayrıca ihtiyaç sahipleri, dertliler, bir şeyler isteyenler de ihtiyaçlarının karşılanması, dertlerine deva bulunması ümidiyle bu tür yerleri ziyaret ederler. Muratları hasıl olanlar da bu tür yerlerde adaklarını kesip mumlar yakarak bir nevi teşekkür ederler.

Özellikle köylerdeki türbeler toplum hayatında önemli bir yer işgal ediyor. Hıdırellez buralarda çok yaygın bir şekilde kutlanan doğal bayramlardan. Ama günleri daha çok insan katılabilsin diye Bulgaristan'daki resmî tarihlere göre değiştirilmiş. Bu günlerde türbeler ziyaret edilir, yardımseverlerin bağışlarıyla alınan kurbanlar kesilir, gelen misafirlere ikram edilir. Kesilen kurban sayısının üç, beş ve yedi âdet olması oldukça önemlidir ve böyle olmasına özen gösterilir.

Son yıllarda türbelerin toplum üzerindeki etkisi azalmakta ve işlevi farklılaşmakla birlikte toplumsal birlik ve aidiyet duygularının tahkim edilmesi konularında faydası olduğunu söyleyebiliriz.

Halkın adak yerleri ve türbeleri ziyaretlerinde göze çarpan dört âdet vardır.

1. Adak adamak/Dilek tutmak, kabul olunursa adak yerine hediye bırakmak, gelenlere yiyecek ikram etmek. Adak adamak ve yiyecek ikram etmenin tarihi Habil ile Kabil'e kadar uzanır ve tüm dinlerde ve toplumlarda farklı şekillerde görülür. (Tanyu 2007) Dinimizde adak, dinen mükellef olmadığı halde, kişinin farz veya vâcip türünden bir ibadeti yapacağına dair Allah'a söz vermesi şeklinde tarif edilir. Dinde adak adamayı yasaklayan bir hüküm yoktur. Adak adayan kişinin dileği gerçekleşirse onun için adanan şeyin yerine getirilmesi zorunlu olur. (Özel 1988: 337)

Adaklara baktığımızda türbeyi tamir etmek, Kur'ân okumak, Yasin okumak, iki rekât namaz kılmak, türbede hizmet etmek, türbeye gelir getirici bağışlar yapmak, oruç tutmak, bir fakiri giydirmek, küçük hayvan kesmek, helva veya benzeri yiyecekler pişirip gelenlere veya fakirlere dağıtmak, ziyaret edilen yerlere çaput bağlamak, mum yakmak, sadaka vermek, dua okumak vb. çok farklı uygulamalarla karşılaşırız. Bunlar dışında türbeye akla gelebilecek her türlü nesne adanabilmektedir. Bir yıl boyunca türbede biriken bu adaklar Hıdırellez günü toplanmakta ve maye günü yapılan kermesle satılmaktadır.

Türbenin büyüklüğüne ve yöresine göre kurbanların türü ve sayısı değişebilmektedir. Detaylarında yöreye göre değişiklik olabilir. Bazı yörelerde kurbanlar adak adayanlardan alınır, bazı yörelerde ise kurbanlar veya onların bazı parçaları türbeye gelir getirmek için açık artırma ile satılır. Böylece o gün yapılan masraflar karşılanmış olur.

2. Mum yakmak ve niyaz etmek. Şükür mumu Ortodoks Hristiyanlarda yaygın olmakla birlikte şükür mumunun menşei oldukça eskilere, ateş kültüne kadar gider. Ölülerini yakan Pagan kültürden sonra Helenler ve Romalılar ölülerini yakmayıp mezarlarında meşale yakarlardı. Bu âdet daha sonra Hristiyanlığa geçti. Hristiyanların toplantılarının mağaralarda ve geceleri yapmaları mumu âdeta

ayinlerin bir parçası haline getirdi. Mum yakmak bir Hristiyan için *İsa'nın yolunda iyi bir Hristiyan olmak için mum gibi yanacağım ve etrafımı aydınlatacağım* anlamına geliyor. Ayrıca İncil'de yer alan "Ben dünyanın ışığıyım" âyetine gönderme yapılmakta. Bir Hristiyan mum yakmakla İsa karşısında mum gibi eridiğini, aciziyetini ve ona ihtiyacı olduğunu söylemiş olur.

Bizde kimi tarikatlerde, özellikle Bektaşilerde çerağ uyandırmak oldukça önemli bir ritüeldir ve kökü eskilere kadar gider. Mesela Aşık Paşa'ya göre çerağ uyandırmak, okudukları ve bildikleri ile amel eden dervişin gönül mumunu yakması ve mumun verdiği aydınlıkla tüm bedeninin zahiren ve batinen nurlanmasıdır.

Bulgaristan'daki türbelerde mum yakma adeti yaygındır ve mumluk olmayan türbe neredeyse yoktur.

3. Çaput bağlamak. Şamanizmden kalma bir âdettir. Bunun için birinin türbenin bir tarafına çaput bağlaması kafidir. Abdülkadir İnan'dan (1995) öğrendiğimiz kadarı ile eski Türklerde her dağın, pınarın, ulu çınarın sahibi olan bir ruh vardır ve bu ruhlar oranın koruyucularıdır. Bunun karşılığında da korudukları insanlardan kendilerine kurban ve saygı isterler. Bunları yapmayanlara zararları dokunur. Kanaatkâr olan bu ruhlar için bir bez parçası, at kılı, hatta bir taş bile yeterlidir. En çok hoşlandıkları şeyin çaput olduğuna inanıldığı için zamanla diğerleri unutulmuş sadece çaput bağlanır olmuştur. Türkler Müslüman olduktan sonra bu âdeti bu sefer erenlerin ve şehitlerin mezarlarında sürdürdüler. Türbesine çaput bağlanan erenin kendilerini koruduklarına inandılar.

4. Mâyesini kutlamak. Mâye yapmak kısaca bir türbe veya tekkede Hıdrellez veya güzün daha önce belirlenen bir günde bir veya daha fazla kurbanın kesilip yemek yaptıktan sonra o gün ziyarete gelenlere dağıtılması şeklinde açıklanabilir. Genellikle her türbenin bir günü olur. Bu gün ya bahar başlangıcında, ki burada Nevruz zamanı henüz kış olduğu için mayısın ilk haftası olan Hıdrellez günü daha çok tercih ediliyor, ya da yaz bitimi güz başlangıcında olur.

Hıdrellez dışındaki zamanlarda da türbeler ziyaret ediliyor ve adaklar adanıyor. Yazın yağmur duası için de kurban kesildiği oluyor. Bugünler bir nevi panayıra dönüşmeye başlamış. Geçici bir pazara dönüşmesinin yanısıra eğlence müziklerinin çalındığı, oyunların oynandığı eğlencelere dönüşmesi türbelere saygısızlık olarak değerlendirilmekte, günün kutsiyetine hâle getirdiği için eleştirilmektedir.

Türbeleri mayesi olanlar ve olmayanlar olarak da ikiye ayırabiliriz. Mayesi olan türbelerde mutlaka kurban kesilecek bir tertibat, bir fırın ve mutfak ile altında yemeklerin yenileceği masalar ve taburaler bulunduğu sundurmalar bulunmaktadır.

Türbelerle ilgili inançlar

Bulgaristan'da özellikle türbelerde yatan zatın yaşamında ve ölümünün ardından keramet adını verdiğimiz birtakım olağanüstü olayları gerçekleştirildiğine dair bir çok söylence vardır. Her birini motif olarak inceleyen Ahmet Yaşar Ocak (1983) bu motiflerin kaynaklarını Eski türk inançlarında, kadim Hint ve İran dinleri ile semavi dinlerde aramıştır.

Türbelerin büyük bir kısmının tepelerde ve dağ eteklerinde olması diğer din ve inanışlarda da görülen bir özelliktir. İsmen Baba türbesindeki taş, Demir Baba türbesinin temellerindeki taş, Gazi Baba'nın üzerinde öleceğini söylediği taş, Yeşil Abdal'ın ayaklarının izlerinin kaldığı taş gibi türbenin içinde veya çevresinde taş bulunması bir diğer motiftir. Ağaç kültü de sıkça görülen bir motiftir. Hüseyin Baba, Umur Baba, Demir Baba, Musa ve İsa Babalar, Kızana, Babakondü ve daha bir çok türbe orman içinde

bulunmakta, yerleşim yerlerindeki ise büyük bir ağacın gölgesindedir. Bir diğer önemli husus bir su kaynağı yakınlarında olması veya Demir Baba gibi eren tarafından çıkarılan su olmasıdır. Otman Baba ve dervişlerin gezdikleri yerlerde halkın ihtiyaçları olması durumunda kuyular açması ve su çıkarması suyun ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Hüseyin Gazi, Akyazılı Sultan'ı, Bulgar çoban Gazi Baba'yı sırtına aldıklarında uçar gibi giderler.

Erenlerle ilgili anlatılan söylencelerin bir kısmı onların hastalıkları iyileştirmesi ile ilgilidir. Bali Efendi, Gazi Ali Baba, Şeyh İsen Baba, Zekiye Baba, Otman Baba, Akyazılı Sultan, Softa Baba, Ali Koç Baba, Enihan Baba ve daha bir çok türbe hastaların şifa bulmak için gittikleri ve bir müddet kaldıkları yerlerdir. Demir Baba'nın hayvanların dilini anladığı, Akyazılı Sultan'ın hayvanları iyileştirdiği, Kızana'nın ormanda hayvanlarla birlikte yaşaması görülen bir diğer motiftir. Kızana'nın güvercin donunda dolaştığı anlatılır. Demir Baba ve Otman Baba'nın halkı tehdit eden ejderhaları öldürmesi inancının altında da eski inançlar yatmaktadır.

Kitab-ı Mukaddes'te geçen bir takım olağanüstü olayların benzerlerinin anlatıldığı da görülmektedir. Bali Efendi, şarabı bala çevirdiği için kendisine Bâli lakabı verilmiştir. Abdal Yeşil azıcık bulgur ile birçok askerin karnını doyummuştur. Demir Baba, Eflak (Romanya) Voyvodasının bir türlü çare bulunamayan şişmiş damarlarını iyileştirir. Akyazılı Sultan kebab pişirdiği dalı yere batırır ve kestane ağacı olur. Kızana elindeki asayı diker ve ağaç olur. Bali Efendi yanan ormanın dallarını yeniden dikerek bölgeyi yeşertir. Demir Baba susuz kalan köylülere parmaklarını bir taşa sokarak çu çıkartır. Ali Koç Baba Tuna nehrini yürüyerek geçer. Yakın bir dönemde, göğe yükseldiğine inanılan ve evlenmelerine izin verilmeyen iki aşık için Çifte Türbe kurulmuştur.

Sonuç

Bulgaristan'daki Türk mimari eserleri 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı ile başlayan süreçte büyük hasar görmüş ve günümüze çok azı kalabilmiştir. Bu yapılar arasında türbe ve tekkelerden günümüze kalanları ise oldukça azdır. Özellikle şehirlerdeki tekke yapılarından günümüze neredeyse hiçbir şey kalmamıştır. Diğer mimari eserlere göre türbeler daha şanslı olup günümüze kalma oranı diğer eserlerden daha yüksektir.

Bulgaristan'da bizzat gördüğümüz 69 türbenin bir kısmı yeni yapılmış ve bir kısmı yenilenmişken bir kısmı da yenilenmeyi beklemektedir. Kısa vadede herhangi bir çalışma yapılmazsa yıkılmaları kaçınılmaz görülmektedir.

Türbelerin mimari özelliklerinin yanı sıra toplum hayatında ve halk inancında yeri ve işlevi vardır. Halkın bir bölümü dini yaşantısını türbeler üzerinden yürütmekte, birtakım günlerde ibadet amacıyla ziyaret etmektedir.

Türbeler gerek mimari yapılarıyla gerekse halk inancındaki rolüyle önemli bir görevi yerine getirmektedir. Türbeleri ve onların etrafında gelişen inanç ve uygulamaları Eski Türk inançları, semavi dinlerdeki peygamberler, özellikle Hristiyanlıktaki azizlik kurumu ile İslam dininin çok iyi bilinmesi gerekmektedir. Türbeler bu özellikleriyle halk inancının önemli bir parçası durumundadır.

Kaynakça

Ağırdemir, Erdoğan (2011). "Bektaşilikte taç çeşitleri ve anlamları" Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 60, s. 365-378.

- Ak, Muammer (2018). Ziyaret fenomeni ve Türk popüler dindarlığı : Aziz Mahmut Hüdayi Türbesi örneği. İstanbul: Kriter Yayınları.
- Alp, İler (1990). Belge ve fotoğraflarla Bulgar mezalimi (1877-1989). Ankara: Trakya Üniversitesi, 1990.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı (1982). Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri: Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk IV, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
- Balkanlarda Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Bulgaristan, (2012. haz. Halit Eren vd. İstanbul: IRCICA.
- Barkan, Ömer Lütfi (2002). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kolonizatör Türk Dervişleri", Türkler 9, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Clayer, Nathalie-Alexandre Popovic (2005). "Osmanlı Döneminde Balkanlar'daki Tarikatlar", Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler, haz. Ahmet Yaşar Ocak, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Demir Baba Velâyetnâmesi (2011). (İnceleme-Tenkitli Metin), yay. Filiz Kılıç- Tuncay Bülbül, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Evliya Çelebi (1999). Seyahatname 3, haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı İstanbul: YKY.
- Gülçiçek, Ali Duran (2004); Her Yönüyle Alevilik (Bektaşilik, Kızılbaşlık) ve Onlara Yakın İnançlar I-III, Köln: Ethnographia Anatolica Yay.
- Halaçoğlu, Yusuf. "Bulgaristan, Osmanlı Dönemi" TDV İslam Ansiklopedisi 6. İstanbul: TDV, 1992, s. 396-399.
- İnan, Abdülkadir (1995). Tarihte ve bugün Şamanizm : materyaller ve araştırmalar 4. bs. Ankara : Türk Tarih Kurumu.
- İnbaşı, Mehmet (2002). "Balkanlarda Osmanlı Hakimiyeti ve İskan Siyaseti" Türkler 9. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. ss. 154-164.
- İpşirli, Mehmet (1992). "Bulgaristan", TDV İslam Ansiklopedisi 6, İstanbul: TDV, ss. 401-403.
- Keskioğlu, Osman (1985). Bulgaristan'da Türkler: Tarih ve Kültür, Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Keskioğlu, Osman-A. Taha Özyaydın (1983). "Bulgaristan'da Türk-İslam Eserleri", Vakıflar Dergisi, 8, ss. 109-140.
- Koltaş, Nurullah (2017). "The Bektashi Order in Bulgaria- A 16th Century Document On Elmalı (Elmalu) Baba Dargah". Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi 81, 9-26.
- Koyuncu, Aşkın (2005). Balkanlarda Dönüşüm, Milli Devletler ve Osmanlı Mirasının Tasfiyesi: Bulgaristan Örneği (1878-1913) Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kuyucuklu, Nazif (1992). "Bulgaristan, Osmanlı Öncesi" TDV İslam Ansiklopedisi 6. İstanbul: TDV, s. 391-396.
- Mehmed, Halmi (2016). "Bulgaristan'da Halveti Tekkeleri" Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 6, s. 66 – 82.
- Mikov, Lyubomir (2008). Bulgaristan'da Alevi-Bektaşî Kültürü. Çev. Orlin Sabev, İstanbul: Kitap Yayınları.
- Mikov, Lyubomir (2009). Bulgaristan'da Türk Halk Tasavvufu (Dört Türbe ve Evliyalarına İlişkin Materyallerine Göre) Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi 52, s. 87-99.
- Ocak, Ahmet Yaşar (2000), "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Dervişlerin Rolü", Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, Efsaneler ve Gerçekler: Tartışma-Panel Bildirileri (Ankara, 19 Mart 1999), Ankara: İmge Kitabevi.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1983). Bektaşî Menakıbnamelerind İslam Öncesi Motifleri, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Özel, Ahmet (1988). "Adak" TDV İslam Ansiklopedisi 1. İstanbul: TDV, s. 337-340.

- Popovic, Aleksandre (1995). Balkanlar'da İslam, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Seyman, Adil (2006). Balkanlarda Alevilik ve Bektaşilik. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi.
- Şahin, Haşim (2007). "Otman Baba". TDV İslam Ansiklopedisi 34. İstanbul: TDV, s. 6-8.
- Şimşek, Selami (2014). "Osmanlı'nın Balkanlar'daki Önemli Kültür Merkezlerinden Biri Filibe'de Tasavvuf ve Tarikatlar" Osmanlı İlim, Düşünce ve Sanat Dünyasında Balkanlar Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı 07-09 Mayıs 2014, ed. Ahmet Emre Dağtaşoğlu, Muhammet Altaytaş. İstanbul: Ensar Neşriyat, s. 231-260.
- Tanyu, Hikmet (2007) Türkiye'de adak ve adak yerleri. İstanbul: Elips Kitap, 2007.
- Venedikovo, Katerina (2009). "Elmalı Baba Tekkesindeki Yazıtlar" ed. Gıyasettin Aytaş vd. Hacı Bektaş Veli'nin Tarihsel Kimliği, Düşünce Sistemi ve Etkileri III. Uluslararası Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Sempozyumu, Ankara: Gazi Üniversitesi, s. 105-116.
- Yılmaz, Hasan Kamil (2006). Bulgaristan'da Yetişen Müellif Mutasavvıflar", Balkanlar'da İslam Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu Teblięleri, (Sofya 21-23 Nisan 2000), İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, ss. 319-337.
- Yılmaz, Necdet (2001), Osmanlı Toplumunda Tasavvuf, Sufiler, Devlet ve Ulema, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.